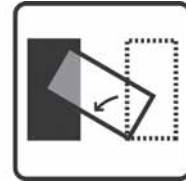
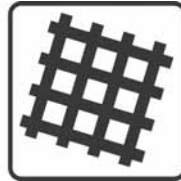
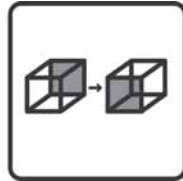
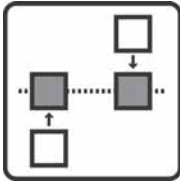

Fem landskabsstrategiske principper

Landskab som optik og model i den arkitektoniske planlægning

Rune Christian Bach & Thomas Juel Clemmensen

Spørgsmålet om hvorvidt den traditionelle grænse-
dragning imellem by og land stadig er fyldestgørende
for beskrivelsen og forståelsen af det fysiske miljø
aktualiseres med fremkomsten af et nyt urbant-ruralt land-
skab. Et fænomen der karakteriseres ved en voksende opløs-
ning af grænserne mellem byens struktur og det åbne land,
en gradvis opløsning af traditionelle hierarkier samt en
gensidig gennemtrængning af bygget form og landskab.
(Sieverts).

Til dette spørgsmål hører diskussionen om hvilke præ-
misser denne udvikling sætter for byplanlægningen som
disciplin; i hvor høj grad kan byplanlægningen i sin tradi-
tionelle form yde kvalitativ indflydelse på det fysiske miljø i
det nye urbant-rurale landskab?

Global markedsøkonomi og tilbagetrækningen af offentlig
autoritet skaber en situation hvor byudviklingen i stigende
grad styres af udsvingene på ejendomsmarkedet og hvor byg-
ninger mere betragtes ud fra deres afkast som kapitalinveste-
ring og mindre ud fra deres forhold til fysiske omgivelser.
Heraf følger at rummet "imellem" bygningsenklaverne bliver
stadig mere relevant i den arkitektoniske planlægning ud fra
ønsket om at skabe sammenhæng i det fysiske miljø (Smets).

Dette planlægningsmæssige fokusskifte fra det bebyggede
til det ubebyggede, kan spores som en tendens indenfor
den nyere arkitekturfaglige byforskning og byudviklings-
praksis, hvor der i diskussionen og udviklingen af byudvik-
lingsmæssige koncepter tages teoretisk-metodisk afsæt i
landskabet.

Artiklen sætter fokus på denne aktuelle tendens, og for-
søger at forklare hvordan landskabet operationaliseres stra-
tegisk-metodisk i forhold til byudviklingens præmisser, og
hvordan brugen af landskabet kommer til udtryk i den
konkrete konceptudvikling. Artiklen er bygget op omkring
en analyse af seks toneangivende byudviklingsprojekter fra
perioden 1982 – 2004, der beskriver brugen af landskabet
ud fra fem enkle strategiske principper.

Landscape Urbanism

I et forsøg på at indkredse og præcisere brugen af landska-
bet indenfor det byplanfaglige område, er det nødvendigt
med en kortfattet beskrivelse af begrebet 'Landscape Urba-
nism', der dækker over en tværfaglig tilgang, hvor landskabs-
begrebet benyttes i forståelsen af forholdet mellem natu-
rlige miljøer og urbaniserings processer.

Begrebet 'Landscape Urbanism' inddrages som en referenceramme, der kan placere vores fem landskabsstrategiske principper i en bredere sammenhæng.

En af de internationalt kendte arkitekter der indgående beskæftiger sig med det han kalder 'Landscape Urbanism' er den amerikanske arkitekt Charles Waldheim:

For many architects, landscape has become the model and medium through which contemporary urbanism is best apprehended. Across a range of disciplines, landscape is the lens through which the contemporary city is represented and the material from which it is constructed. These sentiments are evident in the emergent notion of "landscape urbanism". Landscape urbanism describes a disciplinary realignment currently underway, in which landscape is usurping architecture's historical role as the basic building block of city making.¹

Ovenstående citat stammer fra artiklen "Landscape Urbanism: A Genealogy", hvor Waldheim forsøger at tegne en oversigt over begrebets tilblivelse. Artiklen redegør for de arkitektur- og byplanlægningshistoriske aspekter, som ifølge Waldheim konstituerer et metodisk-strategiske rationale i landskabets rolle i planlægningen. I den forbindelse forekommer tre sammenhængende aspekter særligt vedkommende for forståelsen af 'Landscape Urbanism'.

Første aspekt er den indlejrede eller indirekte kritik af både modernismens og post-modernismens forståelse af byen som statisk komposition organiseret omkring bygningen. Her problematiseres især de forsimplede dualiteter – fx kultur-natur og center-periferi som denne forståelse bygger på (Corner 2003).

Denne kritik hænger direkte sammen med det næste aspekt, der kan beskrives som en imødekommelse af de samfundsmæssige præmisser, som syntes at være determinerende for den nutidige urbanisering. I den forbindelse nævner Waldheim decentraliseringen af kulturelle normer og den politisk-økonomiske ustabilitet som følge af en voksende globalisering. Tilsammen tegner disse faktorer den nutidige bys udeterminerede karakter og konstante forandringsproces (Waldheim).

Kritikken af både modernismen og post-modernismen, skal altså ses som en kritik af dennes manglende evne til at forholde sig konstruktivt til en ny urbanitet. Omkring de post-moderne arkitekter skriver Waldheim således:

European precedents for traditional urban form, post-modern architects practiced a kind of preemptive cultural regression, designing individual buildings to invoke an absent context, as if neighbourly architectural character alone could turn the tide on a century of urban transformations.²

Netop spørgsmålet om den manglende kontekst peger på hvordan 'Landscape Urbanism' passer ind i problematikken og tager form som en alternativ tilgang. Landskabet introduceres i den forbindelse som et organiserede princip, der kan reorganisere de traditionelle kategorier i det byggede miljø. Fra at optræde som baggrund eller 'det andet' i forhold til det bebyggede, fremhæves landskabet som den primære orden. Ifølge den amerikanske landskabsarkitekt James Corner, er en sådan reorganisering den eneste mulighed for at bryde fri af den postmoderne blindgyde, hvori vi på nuværende tidspunkt er strandet (Corner 1999).

Omkring landskabet som organisationsprincip fremfører Waldheim en uddybende beskrivelse, der beskriver landskabet som et medium (Waldheim). Hans pointe er at landskabet i sammenligning med det bebyggede som organisationsprincip, er bedre egnet til at håndtere den omskiftelighed, uforudsigelighed og forandring, som nutidens urbane forhold påvirker planlægningen med. En lignende pointe fremføres af den amerikanske arkitekt Stan Allen, der beskriver hvordan brugen af landskabet indenfor samtidens byplanlægning, skal ses mindre som en formel designmodel og mere som en model for organisering af urbane processer. Med andre ord er landskaber mere et produkt af forvaltning og kultivering end af design (Allen).

Ovenstående betragtninger af Waldheim, Corner og Allen, beskriver det tredje og sidste aspekt ved Landscape Urbanism, der bør fremhæves. Dette aspekt kan formuleres som en kritik af den traditionelle landskabsarkitektur eller landskabspraksis.

Denne kritik går især på landskabsarkitekternes ukritiske reproduktion af stereotype "landskabsbilleder", der reducerer det arkitektoniske arbejde med landskabet til et spørgsmål om stilistisk og dekorativ scenografi. Specielt Corner stiller sig kritisk over for denne tilgang, hvilket kommer til udtryk i følgende citat fra bogen 'Recovering Landscape'.

Indeed, scenic landscapes would not be a problem were it not for the sadly sentimental and escapist understructure that pervades their viewing; *there is simply nothing to look forward*

to. Here, landscape is nothing more than an empty sign, a dead event, a deeply aestheticized experience that holds neither portent nor promise of a future.³

Corner problematiserer hermed det sentimentale og bagudrettede syn, der præger det han ser som den scenografiske tilgang til landskabet, og som har en tendens til at se landskabet som et passivt produkt af kulturen, hvilket igen ikke levner megen plads til kritisk intervention. Som et modtræk foreslår Corner at betragte landskabet som en 'agent', der kan producere og berige kulturen. Dette fokusskifte kan også beskrives som en vægtning af landskab som udsagnsord (proces/aktivitet) overfor landskab som navneord (objekt/scene). Hermed tilsidesættes de formelle karakteristika og den blotte fremtoning ved landskabet til fordel for hvad landskabet kan og hvordan det arbejder over tid – landskabet som strategisk instrument (Corner 1999).

Landskab som optik og model

For at forstå landskabets strategiske aspekt, er det nødvendigt med en præcisering af landskabet som koncept. Det der umiddelbart kvalificerer en forestilling om landskabet som koncept, er dets virke som optik og model for forståelsen af vores fysiske omgivelser.

Den tyske sociolog og filosof Georg Simmel beskriver, hvordan landskabet er et koncept konstrueret i vores hoveder, en kvalitet eller evne ved mennesket til at skille noget ud fra én sammenhæng for igen at forbinde det i en anden sammenhæng, der er forskellig fra den første i karakter, atmosfære eller materialitet. Netop denne mekanisme er ifølge Simmel essentiel ved landskabskonstruktionen (Nielsen).

Simmel påpeger hermed en mental forudsætning for at kunne begribe eller tænke et landskab, en frigørelse fra elementernes forudfattede betydning. Dette aspekt kan sættes i sammenhæng med den omfattende brug af landskabsbegrebet i tiden frem fra industrialiseringen, fordi denne udvikling netop fordrede en løsrivelse fra de gældende betydninger af omgivelserne i det agrare samfund:

Landskabet skal ikke søges i naturen men i vores hoveder; Landskabet er en konstruktion, der hjælper et samfund, som ikke længere er afhængigt af jorden i dets overlevelse.⁴

Denne udvidede brug af landskabsbegrebet kan ses i forhold til begrebets vesteuropæiske udvikling, hvor der tegnes

to retninger eller traditioner i brugen af begrebet. Den ene retning har forbindelse til 1700-tallets hollandske landskabsmalerier, som brugte termen 'landskip' om et billede af det åbne land. Den anden retning har forbindelse til den gamle tyske term 'landschaft', som refererer til selve det af et fællesskab bearbejdede landområde (Corner 1999). Hvor 'landskip' primært refererer til det sceniske og visuelle ved landskabet, refererer 'landschaft' primært til arbejds- og produktionsprocesser forbundet med landskabet som et aktivt medium. Denne distinktion er tilsyneladende udtryk for forskelligartede interesser ved de fysiske omgivelser; på den ene side hvordan det ser ud og på den anden side hvordan det virker.

Landskabsbegrebets udvidede brug indenfor byudviklingen kan i den forstand beskrives som en genopdagelse eller fornyet interesse for begrebets handlingsorienterede aspekt eller 'makeability', som det benævnes i bogen *Recovering Landscape*. Heri optræder landskabet mere som et aktivt instrument til at berige kulturen med end som et passivt produkt af kulturen (Ibid.).

Tages der udgangspunkt i Simmels tolkning af landskabet som et konstrueret koncept, giver det mening at betragte landskabet som en model for vores fysiske omgivelser. Dette gør det muligt at analysere, lave forudsigelser og løse problemer. I den forbindelse er landskabet som koncept specielt interessant, fordi det både indeholder et visuelt og et processuelt anliggende. Landskabet som model for vores fysiske omgivelser kan således hjælpe os til at frigøre eksisterende urbane og landskabelige elementer fra deres forudfattede betydning og forbinde dem på ny både visuelt og processuelt.

Denne forestilling om landskabet adskiller sig markant fra den, der oftest optræder i den konventionelle planlægning. Her optræder landskabet fortrinsvist som et bagtæppe for det bebyggede eller for byen som helhed. Med andre ord eksisterer der en dikotomi mellem by og land (skab), hvor landskabet eller det åbne land er både visuelt og betydningsmæssigt noget andet end det urbane.

Landskabet som optik og model kan ses som et alternativ til denne dikotomiske model, der har en tendens til at ville fastholde vores fysiske miljø i stereotype billeder, der ofte er meget unuancerede i forhold til den reelle virkelighed. I den forbindelse optræder ofte et andet problem, at mange af nutidens urbane fænomener falder uden for denne optik ved ikke entydigt at kunne kategoriseres som enten

urbane eller rurale. Eksempelvis kunne fremhæves det spredte byggeri langs vores motorveje eller motorvejsanlægget selv; er det tættest knyttet til byens system eller det åbne produktionslandskab?

Problemerne ved at betragte den fysiske virkelighed ud fra en forældet model, der ikke længere korresponderer med den reelle situation, kan beskrives ud fra spørgsmålet om planlægningsmæssig anvendelighed. Med andre ord i forhold til hvorvidt planlægningen som redskab er i stand til at yde kvalitativ indflydelse på hvordan det fysiske miljø både udvikles og opleves. I den forbindelse rummer landskabet som model et planlægningsmæssigt potentiale, idet den kan indpasse de urbane fænomener der negligeres ud fra dikotomien mellem by og land(skab), og dermed åbne op for at de kan få plads og betydning i vores fysiske miljø. Dette forhold beskrives af Tom Nielsen på følgende måde:

Landskabsmetaforen er egnet til at betragte den nutidige bys overskydende, ikke definerede områder. Det er en æstetisk måde at betragte disse områder, der netop er karakteriseret ved at være skabt uden, eller næsten uden, æstetisk intention. 'Landskab' bliver en optik til at se og tilegne sig disse områder med.⁵

En lignende betragtning gøres af Thomas Sieverts i hans beskrivelse af 'Zwischenstadt'. Heri understreger Sieverts behovet for at nærme sig omgivelserne fra en uforbeholden eller ikke forudindtaget model, hvis potentialerne i den nye urbane situation skal kunne udnyttes:

If we attempt to take an unbiased look at this cluster of different city areas, we can perceive the Zwischenstadt in a sympathetic manner as a unique 'city archipelago' with its own qualities. Instead of talking dismissively about urban sprawl, we could recognise that there is a fine-grained interpenetration of open space and built form and see the open space as the binding element, with its new creative potential.⁶

Projektanalysen

Til analysen blev følgende projekter udvalgt; Park de la Vilette og *Ville Nouvelle Melun-Sénart* af hollandske OMA, *After-sprawl* af belgiske Xaveer De Geyter Architects, *Borneo-Sporenburg* af hollandske West-8, *Patchwork Metropolis* af hollandske Neutelings Architects og *Tree City/Downsview Park* af hollandske OMA og canadiske Bruce Mau Design.

For at præcisere hvordan landskabet indgår som konceptuelt omdrejningspunkt i de seks projekter, har vi foretaget en indledende aflæsning ud fra fire grundlæggende niveauer i projekterne; programmatisk, organisatorisk, processuelt og visuelt. Opdelingen i de fire niveauer dechifrerer landskabets rolle i projekterne, og åbner for en sammenligning på tværs af projekterne.

- Det programmatisk niveau beskriver hvordan brugen af landskabet kommer til udtryk i forhold til definitionen af funktioner. Eksempelvis om hvorvidt der skelnes mellem traditionelle urbane og landskabelige programmer.
- Det organisatoriske niveau beskriver landskabets rolle i forhold til distributionen af programmer og rumligheder, samt organiseringen af disses indbyrdes relationer. Eksempelvis om det bebyggede eller det ubebyggede tegner projektets bærende struktur og orden.
- Det processuelle niveau beskriver hvordan landskabet indgår i projekternes tidsmæssige forestilling. Eksempelvis om der arbejdes med dynamiske principper inspireret af den agrare produktionskultur.
- Det visuelle niveau beskriver hvordan landskabsbetragtninger kommer til udtryk i scenograferingen af det fysiske miljø. Eksempelvis om der arbejdes med kontrastering mellem urbane og landskabelige programmer.

Aflæsningen er blevet opstillet og organiseret i en matrix, hvor projekternes landskabsstrategiske aspekter, på baggrund af grundige gennemlæsninger og indbyrdes diskussioner, rubriceres i forhold til de førnævnte niveauer (se fig. 1).

På baggrund af den udviklede matrix er de signifikante sammenhænge mellem de landskabsstrategiske aspekter blevet udpeget og kategoriseret. I alt fem sammenhænge er så signifikante, at de kan fremhæves og beskrives som landskabsstrategiske principper, der opererer på tværs af både niveauer og projekter (se fig. 2 og 3).

De fem landskabsstrategiske principper

Principperne beskriver, hvad vi definerer som projekternes strategisk-metodiske rationale i forhold til brugen af landskabet. Hvert landskabsstrategiske princip beskriver en arkitektonisk eller planlægningsmæssig operation, der både forholder sig til landskabet og kan aktiveres i forhold til det.

	Parc de la Villette	Ville Nouveau Melun-Sénart	Parc Downsview Park / Tree City	After Sprawl	Borneo-Sporenburg	Patchwork Metropolis
PROGRAMMATISK						
ORGANISATORISK						
PROCESSUELT						
VISUELT						

Fig. 1. Matrix med de seks projekter og de fire grundlæggende niveauer. For hvert krydsningsfelt er der lavet et diagram, der beskriver et landskabsstrategisk aspekt.

Fig. 2. Matrixen illustrerer forskellige landskabsstrategiske aspekter, der træder frem på tværs af både projekter og disses niveauer. Disse aspekter kondenserer her tilsammen det landskabsstrategiske princip 'programmatisk ligestilling'.

Fig. 3. Der udvindes samlet 5 principper.

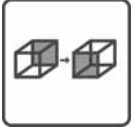
	Parc de la Villette	Ville Nouveau Melun-Sénart	Parc Downsview Park / Tree City	After Sprawl	Borneo-Sporenburg	Patchwork Metropolis
PROGRAMMATISK	 	 				
ORGANISATORISK			 	 	 	
PROCESSUELT		 				
VISUELT		 				

Fig. 4. Matrix (projektnøgle) med de seks projekter og de fire grundlæggende niveauer. For hvert krydsningsfelt er der påført ikonet for de relevante landskabsstrategiske principper.

Omvendt optik

Rationalet bag dette landskabsstrategiske princip relaterer til to sæt af observationer, der stiller spørgsmål ved det bebyggedes rolle i planlægningen af den nutidige urbanitet.

Første sæt af observationer slår fast at det bebyggede eller arkitekturen i stigende grad er genstand for tidens politiske, økonomiske og kulturelle kaos og derfor præges af uforudsigelighed og grimhed (Koolhaas).

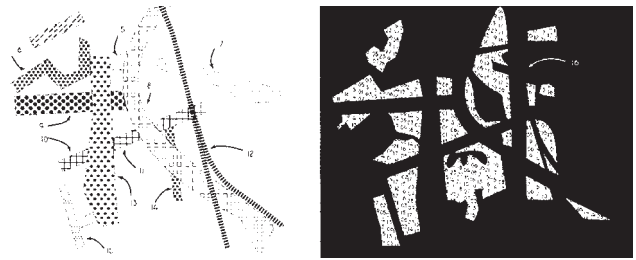
Andet sæt af observationer slår fast, at det ubebyggede åbne rum udgør størstedelen af det konglomerat af enklaver, der tegner nutidens urbane tilstand. Hermed forandres forholdet mellem det bebyggede som figur og det åbne land som baggrund i retning mod det modsatte forhold, det bebyggede som baggrund for figurer af åbent land (Sieverts).

Princippet 'omvendt optik' beskriver således en strategisk manøvre, der flytter det planlægningsmæssige fokus fra det bebyggede til det ubebyggede/landskabet, ud fra idéen om, at der med ændret fokus stadig kan skabes sammenhæng og skønhed til trods for de markedsøkonomiske kræfter, der synes at kompromittere den konventionelle planlægning.

I analysen af de forskellige projekter kommer dette princip tydeligt til udtryk i Ville Nouvelle Melun-Sénart og After-Sprawl, hvor det udgør selve hjørnesteinen i de udviklede koncepter.

I forslaget til satellitbyen Melun-Sénart aktiveres den 'omvendte optik' ved, på baggrund af en grundig analyse af forholdene i det eksisterende kulturlandskab, at udpege en række langstrakte bånd der skal friholdes for fremtidig bebyggelse. Systemet af ubebyggede bånd tegner et samlet figur, hvorom øer af fremtidige bebyggelser organiserer sig. De enkelte øer overlades til "tidens politiske, økonomiske og kulturelle kaos", og kan udvikles uafhængigt af hinanden som selvstændige enklaver. På denne måde flyttes det strukturerende og primært betydningsbærende i byplanlægningen fra det byggede til (det åbne) landskab, som i projektet ses som garant for skønheden, uforstyrreligheden, tilgængeligheden og identiteten, uafhængigt eller ligefrem til trods for den fremtidige bebyggelse i området (Koolhaas).

Den 'omvendte optik', der vender hierarkiet mellem landskab og bebyggelse på hovedet, afspejles også i hvordan området tænkes udviklet over tid. De landskabelige bånd etableres forud for bebyggelsen, der så efterfølgende kan

Melun-Sénart. Fra Koolhaas, (2004): Content, Taschen, Köln.

etableres ad flere etaper alt efter samfundsmæssigt behov og økonomi.

I projektet After-Sprawl introduceres det tiloversblevne åbne rum, det som normalt ikke er bevidst designet eller planlagt, som et overordnet organisatorisk princip. Dette væv af rum, der i projektet defineres som 'negative space' (De Boeck), benyttes til at formulere arkitektoniske strategier for det rumlige forhold mellem områdets forskellige elementer; bygninger, veje, skove m.v. Hvad der i den konventionelle planlægning opfattes som baggrund bliver i denne situation til forgrund.

Xaveer De Geyter Architects benytter denne reciprokke tilgang til planlægningen ud fra betragtningen, at den intentionelle planlægning tilsyneladende har lille indflydelse på de rumlige strukturer, der som produkt er realiseret. Hertil kommer at disse, i modsætning til de tilsvarende strukturer i 'negative space', virker typiske frem for specifikke, hvilket igen medvirker til et ensformigt miljø. I en situation hvor 'negative space' stadig udgør størstedelen af selv de tætteste områder med 'sprawl', er det således oplagt at gøre negative space til det organisatoriske princip.

Intentionelt tomrum

Princippet om det 'intentionelle tomrum' tager afsæt i det ubestemmelige, intentionsløse og overskydende tomrum, som det især kendes fra byernes periferi. Som en form for parallel til princippet 'omvendt optik', søger dette princip at forankre orden og skønhed i det der ikke gøres. Det ellers intentionsløse tomrum gøres intentionelt, og benyttes strategisk i planlægningen til håndteringen af en uforudsigelig udvikling.

Idéen om det 'intentionelle tomrum' skal ses i lyset af den diskussion som europæiske arkitekter og byplanlæggere har ført omkring begrebet 'urban voids', en diskussion som

Borneo-Sporenburg. Fra De Maar, Birgitte (1999): Een zee van huizen, THOTH Publishers, Bussum

den belgiske byteoretiker Kristiaan Borret tager op i artiklen "The 'Void' as a Productive Concept for Urban Public Space". Her beskriver Borret hvordan især de hollandske tegnestuer West 8 og OMA har fattet interesse for "The Urban Voids" på baggrund af de muligheder der latent ligger i det programløse rum. De ser i fraværet af intentioner og arkitektur et domæne af ikke indfrieede løfter og ubegrænsede muligheder (Borret).

Det er ud fra denne betragtning om kvaliteterne i det programløse rum, at princippet om det 'intentionelle tomrum' skal forstås. En bevidst brug af det ikke determinerede rum, hvor der til stadighed kan fyldes betydning på. Med andre ord er det 'intentionelle tomrum' ikke et i fysisk forstand tomt rum, men et programmatisk og betydningsmæssigt tomt rum.

Som landskabsstrategisk princip kommer det 'intentionelle tomrum' blandt andet til udtryk i projektet Ville Nouvelle Melun-Sénart. I projektet optræder det åbne kulturlandskab som en form for 'intentionelt tomrum', et domæne beskrevet ved fraværet af arkitektur. Ved at gøre det ubebyggede eller tomme til genstand for den opmærksomhed og energi, der traditionelt er tilfaldet arkitekturen, forankres konceptet for byens opbygning og udvikling i det uprogrammerede åbne landskab. På den måde udnytter OMA, med kritisk-ironisk distance til den samfundsmæssige debat om urbaniseringen af kulturlandskabet, den popularitet som det åbne landskab besidder i kraft af sin rolle som projektionsskærm for vores drømme og ønsker (Ibid.).

Et andet af de analyserede projekter, hvori princippet om det "intentionelle tomrum" kommer til udtryk, er Borneo-Sporenburg af West 8. I projektet benyttes det 'intentionelle tomrum' i konceptet for den rumlige strukturering af havnebebyggelsen. Internt på projektområdet og eksternt i forhold til det overordnede havnelandskab udnyttes tomrummet både visuelt og programmatisk. Visuelt til at ind-

drage de omkringliggende vandflader i det offentlige (fri)rum – hvad der i traditionelt boligbyggeri er grønt bliver i projektet Borneo-Sporenburg blåt (De Maar).

Programmatisk ved at eliminere det halvoffentlige rum, til fordel for små private udendørs sfærer i form af en patio-baseret boligtypologi og et neutralt udformet offentligt rum uden forudgående programmering.

Ekstern orden

Princippet ekstern orden handler om en for stedet fremmed orden, der introduceres som et nyt horisontalt lag til organisering af programmer og rumligheder. Princippet kan både benyttes til at skabe visuel sammenhæng i et ellers diffust og fragmenteret område, og som en abstrakt administrativ orden, der kan understøtte og strukturere den fremtidige udvikling i et området.

Brugen af en 'ekstern orden', der ikke direkte udspringer eller er afledt af den givne kontekst, kan beskrives som en historisk velkendt og gennemprøvet strategi indenfor byplanlægning og urban design. Eksempelvis er udlægningen af et grid en foretrukket operation til at strukturere den rumlige organisering af bymæssige enheder i et ellers rumligt svagt og diffust område.

Marcel Smets beskriver i sin artikel "Grid, Casco, Clearing and Montage", hvordan netop grid'et kan betragtes som et landskabeligt instrument med klare referencer til de arketyperiske designtilgange indenfor have- og landskabskunsten. Smets fremhæver særligt renaissancehaven som konceptuelt ophav til den nutidige brug af grid'et i byudviklingen. Her søges ikke etableringen af en fast form eller figur, men blot en underliggende struktur, der opløses når den fyldes ud. Med andre ord dyrkes den ikke-hierarkiske og selvrefererende karakter ved organisationsprincippet frem for den formelle struktur, der umiddelbart kendetegner et grid (Smets).

Denne tolkning af grid'et som landskabeligt instrument er beskrivende for brugen af en 'ekstern orden' som landskabsstrategisk princip. I den forstand skal grid'et ses som en ud af flere eksterne ordener med samme grundlæggende egenskaber til organiseringen af programmer og rumligheder. Her gives to eksempler fra projektanalysen.

I projektet til Parc de la Villette introducerer tegnestuen OMA en 'ekstern orden' til distributionen og organiseringen

Parc de la Villette. Fra Koolhaas, Rem & Bruce Mau (1995): S,M,L,XL, 010 Publishers, Rotterdam

af den mangfoldighed af programmer, der skal gøre parken til "a dense forest of social instruments." (Koolhaas). Den 'eksterne orden' består i at inddеле området i parallelle øst-vest gående bånd i op til 50 meters bredde, der hver især kan programmeres selvstændigt som isolerede parker i parken. Denne form for organisering, der har referencer til landbrugets brug af monokulturelle marker, har flere planlægningsmæssige og brugsmæssige kvaliteter.

Den 'eksterne orden', der tegner sig som et strukturelt bagtæppe for hele parkområdet, sikrer en stor grad af fleksibilitet i projektet, idet hvert bånd kan etableres uafhængigt af hinanden og dermed udvikles og transformeres i forskelligt tempo. En fleksibilitet der også gælder den fremtidige brug af parken, hvor enkelte bånd kan omprogrammeres eller lægges sammen alt efter skiftende behov.

Inddelingen i langstrakte bånd giver desuden en stor berørings- og udvekslingsflade de forskellige programmer imellem, således at uventet og alternativ brug af parken og dens programmer stimuleres. Overordnet sikrer den 'eksterne orden' en høj grad af fleksibilitet og foranderlighed i parken, uden at det oprindelige arkitektoniske hovedgreb kompromiteres.

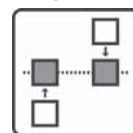
Et andet eksempel på brugen af en 'ekstern orden' kan tages fra projektet After-Sprawl, hvor Xaveer De Geyter Architects søger at demonstrere, hvordan der kan etableres en nutidig urbanitet, som ikke er funderet på den klassiske dikotomi mellem by og åbent land (De Boeck).

I projektet introduceres 'negative space', det tiloversblevne åbne rum, der normalt ikke er bevidst designet eller planlagt, ud fra et overordnet planlægningsniveau eller organiseringsprincip. Dette princip formuleres igennem en række urbane designtaktikker, der bygger videre på den hybride karakter ved sprawl. Flere af disse urbane design taktikker, der tager navn efter deres arkitektoniske mekanismer; 'Shift', 'Overlay', 'Insert', 'Hide', 'Frame', 'Found', 'Connect', 'Array'

og 'Add', bruger en 'ekstern orden' til at operationalisere den tilhørende beplantningstypologi i dialog med områdets eksisterende strukturer og elementer.

Et eksempel kunne være designtaktikken 'Found', hvor der i et rumligt diffust område mellem tre markante identiteter, en lufthavn, en skov og et bycenter, introduceres et grid af træbevoksning, til at optage de diffuse restområder. I dette sammenstød mellem den tilførte eksterne orden og den eksisterende opstår en ny rumlig organisering af området, der tilfører arkitektonisk klarhed og et stærkere tilhørsforhold for de enkelte enklaver, uden at det introducerede grid af træbevoksning alene tegner områdets arkitektoniske identitet.

Programmatisk ligestilling

Det landskabsstrategiske princip 'programmatisk ligestilling' tager afsæt i problemstillingen omkring den gradvise sammenfletning af by og åbent land til større urbaniserede territorier.

Denne udviklingstendens har frembragt områder, der ikke passer ind i traditionelle typologier, og som ikke entydigt lader sig kategorisere som enten urbane eller landskabelige.

Indenfor det byplanfaglige felt har denne udviklingstendens medført en ligestilling i forhold til behandlingen af traditionelle urbane og landskabelige elementer, hvor landskabet optræder som en fælles referenceramme. Landskabet er i denne fortolkning ikke længere knyttet til et pastoralt og romantisk billede af det åbne land, men betragtes derimod som en funktionel matrice af forbundet væv til organiseringen af elementer og events.

Denne udlægning af landskabet stammer fra artiklen "Programming the Urban Surface" skrevet af den tyske professor i arkitektur og urban design Alex Wall. Heri drager han paralleller mellem dette landskabssyn og de dynamiske aspekter ved landbrugets dyrkning af marker, der efter behov antager forskellige funktioner, geometrier, distributive arrangementer og dermed arkitektonisk udtryk. Essensen i denne fortolkning ligger i interesseskiftet fra det repræsentative og stilerede til det mere instrumentelle ved landskabet, hvad det kan som medium frem for hvordan det tager sig ud som scene (Wall).

'Programmatisk ligestilling' som landskabsstrategisk princip, baserer sig på denne tolkning af landskabet som et aktivt medium, der overtager bygningsarkitekturens organiserende

Tree City / Downsview Park. Fra Czerniak, Julia (2001): "Downsview Park Toron

rolle i byudviklingen som garant for arkitektonisk kvalitet på det overordnede plan. Hermed menes at traditionelle elementer og faser i byudviklingen indlejres og katalyseres igennem mere dynamiske processer med udgangspunkt i landskabet som arbejds- og produktionsmedium (Corner 1999).

Til eksemplificering af den 'programmatiske ligestilling' som landskabsstrategisk princip, er det oplagt at inddrage studieprojektet Patchwork Metropolis udviklet af den hollandske arkitekt Willem Jan Neutelings.

Projektet tager afsæt i en analyse af de ikke-intentionelle eller uplanlagte forhold i Randstad, Holland, og forsøger at se disse forhold som en mulig udviklingsmodel for urbaniserede territorier. I denne udviklingsmodel er dikotomien mellem by og åbent land erstattet til fordel for et kontinuerligt landskab bestående af en serie kultiverede mønstre – en collage af urbane og landskabelige fragmenter. Byen anskues som et sammenhængende 'patchwork' af forskellige programmer, hvor konstellationen af forskellige programmer udgør byens karakteristika (Neutelings).

Konceptet for modellen Patchwork Metropolis bygger på en 'programmatiske ligestilling', idet alle fragmenter eller 'patches' behandles som individuelt programmerede enheder uden indbyrdes hierarki, hvilket sidestiller traditionelle urbane og landskabelige elementer med hinanden. Denne programmatiske ligestilling bliver scenograferet, så de forskellige 'patches' ikke kun udgør strukturen for den programmatiske distribution, men også udgør byens flimrende og sammensatte billede. Collagen af disse fragmenter udgør grundlaget for hvordan man tænker byen. Den overordnet styrende orden tilsidesættes til fordel for mangfoldighed.

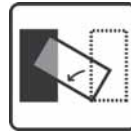
I projektet er det således ikke relevant at tale om (programmering af) by i traditionel forstand, men derimod om transformering af fragmenter, hvilket medfører at Patchwork Metropolis fremstår som en transformationsmodel for et område i permanent udvikling.

Et andet eksempel på et planlægningskoncept hvori der indgår en 'programmatiske ligestilling', er i projektet Tree City/Downsview Park.

I udviklingen af en konverteringsstrategi for en tidligere militærbase, som både skal tilgodese sociale såvel som miljømæssige behov, indgår træbevoksninger som katalysator for parkens urbanisering. Parken betragtes som et urbant domæne, bestående af en række grønne landskabelige indgreb, der huser og genererer områdets program og tegner dets identitet.

Denne aktive brug af beplantning i udviklingen af et område, kan beskrives som en form for 'programmatiske ligestilling', idet beplantningen tilskrives funktioner, der i den konventionelle planlægning forbeholdes bygninger. Ved at ligestille landskabslementer med urbane elementer sikres en mere fleksibel udviklingsmodel, hvor tungere og mere permanente investeringer introduceres sideløbende med etableringen af områdets landskabelige infrastruktur og identitet.

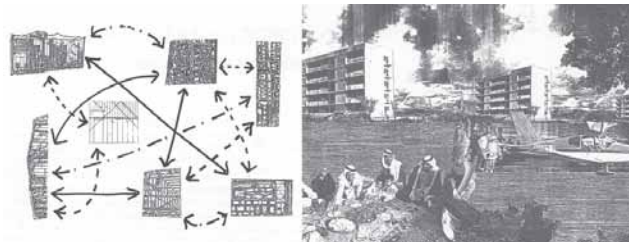
Isenesat kollision

Princippet 'isenesat kollision' rummer idéen om en organisationsform, der bevidst artikulerer sammenstød af forskellige programmer og rumligheder. Formål med princippet er dels, at stimulere genereringen af hybride programmer og nye rumligheder, dels at accentuere kvaliteter ved eksisterende programmer og rumligheder gennem en kontrastering.

Til dette formål benyttes organiseringsprincipper, der ved sammenstilling og overlejring, etablerer grænsezoner eller krydsningsfelter, hvoromkring dialogen og udvekslingen mellem programmer og rumligheder kan finde sted.

I de analyserede projekter kommer dette princip klaret til udtryk i Parc de la Vilette, hvor organiseringen af området byg-

Patchwork Metropolis. Fra Willem Jan Neutelings, Architect, 1991, 010 Publishers, Rotterdam.

ges op omkring et strukturelt bagtæppe af parallelle bånd, der hver især rummer specifikke programmer og rumligheder.

Denne organiseringsform skaber en maksimering af grænsezonerne imellem de forskellige felter ('The Strips'), og optimerer hermed muligheden for udveksling.

Planen for parken er bygget som en lagdelt komposition, hvori 'The Strips' blot udgør det grundlæggende lag ud af i alt fire, der hver har sin organisatoriske strategi. Ved overlægning af disse fire lag, etableres endnu en sekvens af 'iscenesatte kollisioner'.

Princippet om 'iscenesat kollision' kommer også til udtryk i projektet After-Sprawl, hvor der i sammenstødet mellem områdernes eksisterende orden (eller mangel på samme) og den tilførte 'eksterne orden' etableres en gensidig udveksling.

Til forskel fra eksemplet med Parc de la Villette, er der i After-Sprawl ikke tale om en programmatisk udveksling. Det er derimod en udveksling mellem henholdsvis 'negative spaces' og 'positive spaces', der har til formål at overkomme kontrasteringen mellem det urbane og rurale hen imod en ny totaloptik på de fysiske omgivelser.

Med den 'iscenesatte kollision' konstrueres billeder af en virkelighed løsrevet fra traditionelle konventioner og dogmer. After-sprawl er et konstrueret landskab, der åbner vinduet til en anderledes mental kontekst, der skal gøre det muligt at se på omgivelserne med friske øjne (Bekaert).

Det landskabsstrategiske

At landskabet som koncept, med dets virke som optik og model, kan tilskrives en strategisk dimension understøttes af den amerikanske kulturgeograf John Brinckerhoff Jackson. I en diskussion omkring definitionen af landskabsbegrebet, beskriver Jackson hvorledes landskabet skal ses som et syntetisk rum eller menneskeskabt system af rum, der overlejres terrænet og som fungerer og udvikler sig ud fra samfundsmæssige behov. Landskabet er i den forstand et rum, der bevidst er skabt til at forstærke eller bremse naturlige processer (Jackson).

Med denne betragtning peger Jackson på en særlig funktionalitet ved landskabet, nemlig dets evne til over tid at understøtte og håndtere naturlige processer, hvilket i forhold til den nutidige byudvikling rejser interessante planlægningsmæssige perspektiver.

I en tid hvor byudviklingen i stigende grad influeres af lovmæssigheder i den globale markedsøkonomi, der på mange

After Sprawl. Fra: Xaveer De Geyter Architects (2002): After-Sprawl, Nai Publishers, Rotterdam

områder har karakter som en "naturlig" proces, rummer landskabet måske rent planlægningsmæssigt et strategisk potentiale. Med andre ord kan man forestille sig, at landskabet på strategisk vis kan udnyttes i byudviklingen til at håndtere den uvished, der er fulgt i kølvandet på den globale markedsøkonomi.

Denne forestilling omkring landskabet lægger således op til en mere fleksibel og dynamisk planlægningspraksis, der passer til landskabsbegrebets mere handlingsorienterede aspekt, eller hvordan landskabet som medium virker.

Ud fra denne tankegang er det ikke så overraskende, at landskabsarkitekterne i de senere år har haft stor succes inden for byplanlægningen, idet inkorporeringen af foranderlighed og uforudsigelighed må siges at have en naturlig plads i udformning af deres løsningsforslag.

En af de internationalt kendte landskabsarkitekter, der særligt har markeret sig inden for den byplanfaglige diskussion, er hollandske Adriaan Geuze. Han skriver følgende om landskabsarkitektens naturlige evne til at beskæftige sig med usikre og uforudsigelige situationer:

Architects and industrial designers often see their designs as a final product of genius, whose aesthetic entirety originated in their minds. A design like that is thrown off by the slightest damage. Landscape architects have learnt to put that into perspective, because they know that their designs are continually adapted and transformed. We have learned to see landscape not as a 'fait accompli', but as the result of countless forces and initiatives.⁷

Den designmæssige tankegang som her udtrykkes af Geuze, kan genkendes i analysens udvalgte byudviklingsprojekter. En tankegang hvor landskabet mere er noget, der aktiveres i forhold til både naturlige og kulturelle kræfter i et område, end det er noget der i sig selv designes som et færdigt værk.

Principperne

Sættes ovenstående betragtninger omkring landskabet som koncept i relation til de fem landskabsstrategiske principper i projektanalysen, optræder der en interessant sammenhæng omkring forståelsen af landskabet.

I indkredsningen af landskabsbegrebet anfører Corner distinktionen mellem to grundlæggende interesser omkring landskabet; på den ene side hvordan det ser ud og på den anden side hvordan det virker. I den forbindelse påpeger han samtidigt sammenhængen mellem denne distinktion og begrebets historiske referencer til termerne 'landskip' og 'landschaft'.

Det interessante er, at denne distinktion mellem det sceniske eller visuelle og det mere handlingsorienterede med held kan anvendes til forståelsen af landskabets rolle i de fem landskabsstrategiske principper.

Dette forhold vil i forbindelse med principperne kunne udtrykkes mere præcist, som en skelnen mellem *at anskue* og *at angribe*. Her beskriver det anskuende aspekt princippernes funktionalitet i forhold til at se en given situation

med nye øjne og det angribende aspekt princippernes funktionalitet i forhold til at ændre en given situation.

Til det anskuende aspekt knytter sig særligt principperne 'omvendt optik', 'programmatisk ligestilling', og 'iscenesat kollision'. Generelt for disse tre principper er, at de kan anvendes til at sætte spørgsmål ved eksisterende hierarkier og grænsedragninger i det fysiske miljø og dermed give betydning til marginaliserede områder. Som eksempel kunne fremhæves projektet After-Sprawl, hvor diffuse restområder indskrives i en ny og meningsgivende orden, ved at anvende en 'omvendt optik' på forholdet mellem det bebyggede og ubebyggede.

Til det angribende aspekt knytter sig særligt principperne 'intentionelt tomrum' og 'ekstern orden', der fortrinsvist kan anvendes til organisering eller reorganisering af både programmer og rumligheder ud fra fleksible og dynamiske principper. Som eksempel kunne fremhæves projekterne Parc de la Villette og Ville Nouvelle Melun-Sénart, der begge arbejder med planernes evne til at kunne optage forandringer over tid.

Rune Christian Bach, PhD-student, Architect MAA
Institut for By & Landskab
Arkitektskolen i Aarhus
rune.bach@aarch.dk

Thomas Juel Clemmensen, PhD-student, Architect MAA
Institut for By & Landskab
Arkitektskolen i Aarhus
ThomasJuel.Clemmensen@aarch.dk

Noter

1. Charles Waldheim, p. 10 in "Landscape Urbanism: A Genealogy".
2. Ibid. p. 12
3. Corner, p. 156 in *Recovering Landscape – Essays in Contemporary Landscape Architecture*.
4. Lusus Burkhardt, in *Die wahre Landschaft*. (Egen oversættelse fra engelsk)
5. Nielsen, p. 82 in *Formløs – Den moderne bys overskudslandskaber*.
6. Sieverts, p. 49 in *Cities Without Cities*.
7. Bart Lootsma, p. 259–260 in "Synthetic Regionalization – The Dutch Landscape Toward a Second Modernity".

Litteraturliste

- ALLEN, Stan (2001): "Mat Urbanism: The Thick 2–D" in: (Hashim Sarkis (ed.)) *Le Corbusier's Venice Hospital*, Prestel Verlag, Munich
- BEKAERT, Geert (2002): "The Hereafter of the City" in: (Xaveer De Geyter Architects) *After-Sprawl – Research for the Contemporary City*, Nai Publishers, Rotterdam
- BORRET, Kristiaan (1999): "The "Void" as a Productive Concept for Urban Public Space" in: (GUST (eds.)) *The Urban Condition: Space, Community and Self in the Contemporary Metropolis*, 010 Publishers, Rotterdam
- BURKHARDT, Lusus (1978): citeret i: (Jochem Schneider) "A discussion of the individual in the city as landscape" in: (Museu d'Art Contemporani de Barcelona) *New Landscapes*, ACTAR, Barcelona 1997 Oprindelig fra "Landschaftsentwicklung und Gesellschaftsstruktur" i: (F. Achleitner) *Die wahre Landschaft*, Salzburg
- CORNER, James (2003): "Landscape Urbanism" in: *Landscape Urbanism – A Manual for the Machinic Landscape*, AA Publications, London
- CORNER, James (ed.) (1999): *Recovering Landscape – Essays in Contemporary Landscape Architecture*, Princeton Architectural Press, New York
- CORNER, James (1997): "Landscape as Urbanism: Terra Fluxus" (Paper presented at the Landscape Urbanism Conference, Graham Foundation, Chicago)
- DE BOECK, Lieven (2002): "After-Sprawl" in: (Xaveer De Geyter Architects) *After-Sprawl – Research for the Contemporary City*, Nai Publishers, Rotterdam
- DE MAAR, Birgitte (1999): *Een zee van huizen*, THOTH Publishers, Bussum

- JACKSON, John Brinckerhoff (1984): *Discovering the Vernacular Landscape*, Yale University Press, London
- KOOLHAAS, Rem & Bruce Mau (1995): *S,M,L,XL*, 010 Publishers, Rotterdam
- LOOTSMA, Bart (1999): "Synthetic Regionalization – The Dutch Landscape Toward a Second Modernity" in: (James Corner (ed.)) *Recovering Landscape – Essays in Contemporary Landscape Architecture*, Princeton Architectural Press, New York
- NEUTELINGS, W. J. (1991): "Patchwork Metropolis" in: *Willem Jan Neutelings, Architect*, 010 Publishers, Rotterdam
- NIELSEN, Tom (2001): *Formløs – Den moderne bys overskudslandskaber*, Arkitekt skolens Forlag, Århus
- SIEVERTS, Thomas (2003): *Cities Without Cities – An Interpretation of the Zwischenstadt*, Spoon Press, London
- SIMMEL, Georg (1913): *Philosophie der Landschaft*, www.georgsimmelonline.de (02.02.2004)
- SMETS, Marcel (2002): "Grid, casco, clearing and montage" in: *Topos – About Landscape, Essays on Design, Style, Time & Space*, Callway Verlag, München
- WALDHEIM, Charles (2001): "Landscape Urbanism: A Genealogy" in: *Praxis no. 4*
- WALL, Alex (1999): "Programming the Urban Surface" in: (James Corner (ed.)) *Recovering Landscape – Essays in Contemporary Landscape Architecture*, Princeton Architectural Press, New York

Artiklen er udfærdiget på baggrund af et arbejdspapir, skrevet i efteråret 2004. Arbejdspapiret kan downloades i sin fulde version på Institut for By & Landskabs hjemmeside: www.aarch.dk.

Summary

The question whether the traditional distinction between city and countryside is still adequate in describing and understanding the physical environment, is brought into focus as a new urban-rural landscape emerges. A phenomenon characterised by an increasing dissolving of the boundaries between urban structures and rural elements, a gradual dissolving of conventional hierarchies and a mutual penetration of built form and open space. (Sieverts)

What premises does this development set for the planning as a discipline; to what extent can urban planning in its

traditional form provide qualitative influence on the physical environment in the new urban-rural landscape?

Global market economy and the withdrawal of public authority create a situation where urban development is increasingly influenced by fluctuations on the real estate market and where buildings are considered more in respect to their return as investment, and less in respect to their physical surroundings. Consequently the space “between” the building enclaves becomes increasingly relevant in the architectural planning in terms of creating cohesion in the built environment. (Smets)

This change of perspective from the built to the unbuilt can be seen as a trend within the more recent urban research and planning practice, where the development of new urban concepts uses landscape as a theoretical and methodical basis. This article highlights this current trend and tries to explain how the landscape is operationalized strategically and methodically in relation to the premises of urban development, and how the landscape is articulated in specific concepts for urban development. The article is structured around an analysis of six trend-setting urban projects from 1982–2004, which describes the use of landscape on the basis of five simple strategic principles.